

SARRERA.– ZER DIRAN

Zomorroa berbea ez da Bizkai'koa, Gipuzkoa'koa baiño. Ez dakit Gipuzkoa'n berba onek zer esan nai dauan, baiña ez dot aurkitzen euskeran berba egoki bat, ain ezbardin diran pizti guzti oneintzat balio dauan izena izateko: Sedagilleak, saltamatxinoak, ondatzailleak, parasitoak, eta geiago sartuko litza-kez berba onen adierazpenean..

Gasteleraz “insectos” deritxe, berba ori be latiñetik artua da eta “ebagi-bakoa” esan gura dau. Izen ori obeto jatorke zomor-ro batzui beste batzui baiño, kotxoari ondo jatorke baiña ez ain ondo erleari. Guk zomorro berbea artu dogu guztientzat.

Zomorroen gorputzak iru zati daukaz: Burua, bularra ta sabela. Batzuk besoak daukez, beste batzuk besoen orde-egoak. Gaiñera matrail-azur bi, iru anka-pare eta zentzunak.

Gorputzak azur-antzeko azal gogor bat eukiten dau, kitinaz egiña eta barruan beste azal meeago bat kitina ori egin eta emoteko.

Buruan adarrak eta begiak daukez eta adarrak balio dau-tsee usaiña artzeko eta ikutua egiteko. Izadiak aureskia egiten dau, zati lar barik

Adar orreik askotarikoak izaten dira: mailluak, ariak, kora-pilloak, orraziak, zintzelak, laburrak...Erlemendoak adar orreik zulo txikiz beterik daukoz, eun milla zulo, usaiña artzeko.

Zomorroentzat garratzi geiago dauko usainmenak, ikusme-nak baiño, esaterako erleak urriñeko loren usaiña artzen dabe.

Kanpoko zomorro bat taldera urreratzen danean, iñurri bat esaterako, usain bardiña ez daukalako burrukea sortzen da eta kanpokoa edo il edo uxatu egiten dabe.

Zomorroen entzumena be ez da izaten ain ona, antza. Iñurriak eta eltxoak adarretatik entzuten dabe, besteak soiñean dabez zabaldua belarriak. Saltamatxiñoak anketatik entzuten dabe.

AGOA:

Jan bear dabena jateko, eratuta dauke agoa eta askotariko agoak dagoz. Saltamatxinoak goiko ezpanagaz eutsi egiten dautso jakiari eta bekoagaz eiza egin eta mamurtu egiten dau.

Tronpa luze edo ezten bat eukiten dabe lore-autsa artzeko. Mintxiak anketan dauke gozo-artzaillea. Batzuk ezten orretan pozoia dauke eta azaletik barrura sartu be egiten dautso are-riari pozoï ori, esaterako erleak.

BEGIAK:

Batzuk zati bateko begia dauke, beste batzuk bikoa. Batzuk bekoki erdian dauke begi bat eta bestea gorputzean ezkutatuta. Erle-begia 20 000 azal daukaz eta iñurriak ogei baiño ez. Ikusi izadiak zelan gertatzen dauan bear dauana.

BULARRA:

Buruaren eta bularraren bitartean sama meea dauke eta bularra kitinaz estalduta dago iru zatitan eta zati bakoitxaren alboan anka-pare bat, guztiz iru anka-pare. Anka bakoitxak bost zati daukaz: aldaka, iztar-aurrea, iztarra, bernea eta atza-zala.

Anka orreikaz ibilli, arin egin, salto egin, landaretara igon, orri-gaiñean ibilli eta uretan uger egin, egiten dabe Ankakaz egiten dabez zuloak euren buruak gordeteko, esatera txirri-txi-riak.

Saltariak diranak anka aundiagoak daukez. Kakarraldoaren ankea, agindun pala baten antzekoa da.

SABELA:

Bularra ta sabela garri mee batek lotzen dauz eta sabelean uztai-antzekoak daukez. Sabelean ez dauke ankarik, baiña bai errotea.

URDAILLA:

Janaria eioteko, bide luze bat dauke zati oneikaz: este gorria, pasapoa, erdiko estea, eta atzeko estea.

EGOAK:

Bitariko zomorroak dagoz, egodunak eta egobakoak. Ego-dunak dira oraintsuago ludian agertuak, baiña zomorrorik geienak egobakoak dira

Egoak iru zati daukaz: muzturra, ertzak eta uleak.

Batzuk beti erabilten dabez egoak, beste batzuk ez beti.. Batzuk egoak galdu egin dabez, esaterako zorriak.

Tximeletak edo mintxiak dira ariñen egiten dabenak, ordu-ko 50 km.

Etxeko euliak segundoko 190 bider astintzen dauz egoak.

ARNASEA:

Gorputzaren zuloetatik artzen dabe arnasea. Geienak sabel edo bular-aldean dabezan zuloetatik. Amar edo amabi zulo-bikote izaten dira. Zelulak egiten dabe odola garbitzea (Karbo-noa kendu eta oksijenoa sartu).

Uretan dabiltzanak batzuk aizea eroan egiten dabe sabel-barruan, zorrotxueta, beste batzuk ur-gaiñera odi edo tubo bat dauke, beste batzuk zakatza edo brankia dauke.

ODOLA:

Margobakoa da odola eta ez dabil zanetan, gorputz guztia beteten baiño.

BIOTZA

Zatitua da eta odola batu eta zabaldu egiten dau gorpu-tzean.

AZKENA:

Azaldu ete dogu zomorroa zer dan? Askotarikoak dira eta or barruan eskutuki asko dagoz jakitunak aztertu eta bizia zelan eroan leiken ikusteko. Oraindiño misterio asko dagoz or aztertzeke.

OAR BAT:

Zomorroak euren lekuan ezarteko, gogoratu daiguzan ludia-ren aldiak eta euren urteak.

– Antxiñakoa edo era arkaika: 3 500 milloi urte: Ez egoan bizidunik

– 1ª edo era primaria: 500 milloi urte: Kanbriko, siluriko, deboniko, permiano. Azkenean agertu ziran zomorroen aurre-koak.

– 2ª edo sekundaria: 200 milloi urte: Triasiko, jurasiko, kre-tazeo. Narrastziak agertu ziran

– 3ª edo terziaria: 75 milloi urte: Eozeno, oligozeno, mioze-no. Or agertu ziran abereak eta landarak

– 4^a edo kuaternaria: Gaurko antzekoa, orain milloi bat urte asita. Plesitozena, Olozeno.